

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KAR
INTERDISZCIPLINÁRIS DOKTORI ISKOLA
„EURÓPA ÉS MAGYARSÁG A 18-20. SZÁZADBAN”
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI DOKTORI PROGRAM**

SZIGETVÁRI KRISZTIÁN

**PRIMO DE RIVERA DIKTATÚRÁJÁNAK
OKTATÁSPOLITIKÁJA ÉS A RENDSZER IDEOLÓGIÁJÁNAK
TÜKRÖZŐDÉSE A TANKÖNYVEKBEN
(1923. SZEPTEMBER – 1930. JANUÁR)**

**DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS
TÉZISEK**

**TÉMAVEZETŐ: DR. HARSÁNYI IVÁN
PROFESSOR EMERITUS, PTE-BTK**

PÉCS, 2010

Az értekezés felépítése, célkitűzések, tézisek

A magyar nyelvű történetírásban mindeddig szinte teljesen feltáratlan területnek számított a Primo de Rivera-korszak politikatörténete, valamint kultúr- és oktatáspolitikája. Bár esemény-, politika- és gazdaságtörténetéről már több átfogó monográfiát, vagy legalább bő monográfia-fejezetet írtak spanyol történészek, és az oktatáspolitikára is vállalkoztak doktoranduszok, az oktatáspolitikai vizsgálatán túlmutató szisztematikus tankönyvelemzésre mindeddig még nem tettek kísérletet. (Miguel Primo de Rivera y Orbaneja tábornok diktatúrájának időszaka általában is mind a mai napig a történettudomány kevésbé művelt területei közé tartozik.)

Jelen dolgozat legfőbb célja a rendszer kultúr- és oktatáspolitikai aspektusainak vizsgálata, az e korszakban megjelent tankönyvek tartalomelemzésének középpontba állításával. Kutatási témám határát a diktatúra időkeretei határozzák meg.

Célkitűzéseim között szerepelt a diktatúra éveiben kiadott – lehetőség szerint valamennyi – fellelhető tankönyv megvizsgálása, elemzése, valamint az elemi iskolák és középiskolák tankönyveinek megismerésével átfogó oktatás-, illetve neveléspolitikai elemzés elkészítése az 1923 és 1930 közötti időszakra vonatkozóan.

Dolgozatomban a diktatúra történetének rövid felvázolása után bemutatom az 1920-as évek kulturális életét, melyre a diktatúra erősen rányomta bélyegét. Ezen belül az oktatásügy megreformálására is számos kísérletet tett a diktatórikus kormányzat. Fontos mélyrehatóan megvizsgálni, mi módon alakította a diktatórikus irányítás a saját ideológiája szellemében a legérzékenyebb életműködést, a kultúrát és annak önreprodukáló, illetve korrigálni kívánó részét, az oktatást. Nem kevésbé fontos megtudni azt, hogyan viselkedtek az oktatás különböző szintjein dolgozó tanárok, miképpen vélekedett a spanyol értelmiségnek ez a fontos társadalmi rétege a kormányzatról, illetve magáról a diktátorról és tanügyi törekvéseiről. A diktatúra hozzáállása világos és egyértelmű: saját elképzeléseit, eszméit és ideológiáját kívánta érvényesíteni a kultúrpolitikában, így az oktatáspolitikában is. Maradandót akart alkotni úgy, hogy a saját elveivel ellentétes eszmék hatását minimalizálja az iskolákban. Ez a szándék ugyan valamilyen formában jelen van szinte minden kormányzati formában, a módszerek azonban eltérőek.

A kultúra minden területének megismerése után levonható a következtetés, hogy a diktatúra éveiben a jellegéből adódó szükségszerű egyoldalúság ellenére, igen jelentős és maradandó irodalmi, képzőművészeti és építészeti értékek születtek. A kulturális szférában dolgozó emberek munkája nem csak politikai síkon értelmezhető, miközben vitathatatlan, hogy születtek alkotások a diktatúra hatására, vagy éppen ellenében is.

Az oktatáspolitikai témakörében **tézisem szerint a rendszer ideológiája 1923 őszén sok tekintetben még csupán rögtönzött, de az évek folyamán többé-kevésbé koherens világnézeti koncepcióra tett szert.** Mindez tetten érhető az oktatáspolitikával kapcsolatos törvények, rendelkezések szövegeiben és a kibocsátott törvények

végrehajtása kapcsán is. **Tézisem szerint** – bár a fennállása éveiben hozott, oktatáspolitikát érintő kétes értékű rendeleteket, törvényeket a rendszer bukása után rövid időn belül hatályon kívül helyezték, mégis – **a diktatúra éveiben sikerült pozitív értékeket létrehozni, pozitív tendenciákat elindítani az oktatás területén**, pl. a nagyarányú iskolaépítések révén megnőtt az oktatásban részt vevők aránya.

A *tankönyv- és tartalomelemezés* témakörében az **alábbi téziseket** fogalmaztam meg előzetesen: mivel a Primo de Rivera-rendszer diktatórikus mivoltából fakadóan a maga képére kívánta formálni az oktatást, ezt a folyamatot különböző rendeletek megalkotásával is igyekezett felgyorsítani, ez a törekvés, illetve **a rendszer ideológiája pedig felfedezhető a tankönyvekben**. A **másik feltevésem**, miszerint **a rendszer ideológiája, világnézeti koncepciója az 1920-as évek második felében jelenik meg erőteljesebben a különböző tankönyvekben**. A tankönyveket érintő **harmadik tézisem szerint az egyes tantárgyak tankönyveiben és segédleteiben jelentős eltéréseket mutathat az ideológia jelenléte**. Pl. feltételeztem, hogy a földrajz-, a történelem- és az irodalomtankönyvekben a téma jellege miatt jóval gyakrabban találhatunk a rendszer számára alapvetésként szolgáló ideológiai mozzanatokat, mint a különböző reáltárgyak tankönyveiben.

A fejezetek és alfejezetek sorrendjének felépítésekor ügyeltem arra, hogy a fenti téziseket bizonyítsam és a témák egymásból fakadóan, logikusan kövessék egymást. A historiográfiai összefoglalást követően vázlatos áttekintést adtam a diktatúráról. Ez nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy az oktatáspolitikai fejleményeit a kor viszonyainak egészébe ágyazva mutassam be. Ezután felvázoltam a húszas évek spanyol kultúrpolitikáját, körképszerűen felvillantottam

leglényegesebb szegmenseit, mindvégig utalva a maradandó alkotásokra.

Az oktatás a kultúrának az a része, mely a leghívebben tükrözi egy regnáló hatalom felfogását a társadalomról és jövőjéről. Az oktatáspolitikában egyben a jövő politikája is, hiszen egy jó, vagy rossz döntés hosszú évekre meghatározhatja a felnövekvő generációk társadalomba való beilleszkedését, viszonyulását országukhoz, történelmükhöz és a fennálló hatalomhoz. A Primo de Rivera-rendszer oktatáspolitikájának részletes ismertetését követően a korszakban megjelentetett, az alap- és a középfokú oktatásban használt és kutatásaim során rendelkezésemre álló 335 tankönyv elemzése során kiemelt figyelmet fordítottam a földrajz- és történelemtankönyvekre, ezáltal is választ keresve arra, hogy a rendszer ideológiája milyen mértékben szűrődött be a tanügy és az oktatás keretei közé.

Források, módszerek

Az anyaggyűjtést Magyarországon kezdtem meg. Felkutattam a pécsi könyvtárakban a spanyol történelemmel foglalkozó magyar nyelvű könyveket, néhány spanyol nyelvű alpművet pedig könyvtárközi kölcsönzéssel külföldről szereztem be. A Madrid melletti Cantoblancóban található Madridi Autonóm Egyetem (Universidad Autónoma de Madrid = UAM) könyvtárainak félmillió kötetes gyűjteményéből válogattam össze a disszertációm bibliográfiájában szereplő spanyol nyelvű oktatáspolitikai tárgyú könyvek és folyóiratok jelentős részét. A berlini *Iberoamerikanisches Institut* és a *madridi* Nemzeti Neveléstudományi Távoktatási Egyetem (Universidad Nacional de Educación a Distancia = UNED) könyvtárában

végzett kutatások alkalmával további több tucat, témához kapcsolódó könyvvel találkoztam.

A disszertáció megírása során összeállított **irodalomjegyzékem 185 bibliográfiai tételt tartalmaz** (42 forrásgyűjtemény, ill. korabeli szerző alkotása, 87 monográfia és 56 könyvfejezet, tanulmány, újságcikk) mintegy 10 ezer oldal terjedelemben. Ebből csak a spanyol nyelvű könyvek és cikkek 150 tételt tesznek ki. Ezeken kívül több francia, olasz, angol és katalán nyelvű művet is elolvastam a téma minél mélyebb megismerése érdekében. **Az elsődleges forrásként tanulmányozott 335 általános és középiskolai tankönyv** összterjedelme eléri a harmincötezer oldalt.

A diktatúrával és oktatáspolitikájával kapcsolatos legfontosabb elsődleges forrásokat sikerült felkutatnom magyarországi és külföldi levéltárakban, illetve könyvtárakban. A Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) e korszakot érintő spanyol külügyi anyagát teljes terjedelmében átnéztem; az 1923 és 1930 közötti oktatáspolitikai törvénytárak kötetait a Madridi Autonóm Egyetemen sikerült fellelnem és elemeznem. A madridi *Biblioteca Nacional* sajtótárának korabeli anyagaiba is betekintést nyertem, valamint a madridi *Királyi Történelmi Akadémia* (Real Academia de la Historia = RAH) egyes fondjait is tanulmányoztam. Az értekezés legfontosabb fejezete azonban az oktatáspolitikai elemzést követő tankönyvelemzés, melynek során a madridi UNED könyvtárában található valamennyi hozzáférhető korabeli tankönyvet áttanulmányoztam. A 335 könyv tartalomelemzésének segítségével módomban állt szinte teljes mélységében megismerni a diktatúra oktatáspolitikai törekvéseit, elképzeléseit.

A legfontosabb források a madridi *Országos Történelmi Levéltár* (Archivo Histórico Nacional = AHN) elnöki fondjának, valamint a *Királyi Történelmi Akadémia*

anyagában, valamint a különböző irányvonalú spanyol folyóiratoknak (*El Sol*, *A.B.C.*, *El Debate stb.*) a korszakot felölelő évfolyamaiban található. A folyóiratok a madridi Biblioteca Nacional sajtótárában lelhetők fel. Fontosak még a dokumentum-kötetek, melyek közül Fernando Díaz-Plaja 1923-1936 és Jordi Casassas i Ymbert 1923-1930 közötti válogatását emelem ki. Ezek a forrásgyűjtemények autentikus forrásaikkal mélyebb betekintést nyújtanak a rendszer hétköznapijaiba. Mario Pedro Díaz Barrado és a José Manuel – Luis de Armiñán szerzőpáros pedig Primo de Rivera beszédeiből, levelezéséből állított össze válogatást, melyekből jól megismerhető a diktátor gondolkodásmódja, személyisége.

A Magyarországon fellelhető és a témára vonatkozó legértékesebb elsődleges forrásokat a MOL K 63-as levéltári jelzet alatt található anyagából a 273-as csomó tartalmazza. Ezekben megtalálhatók a magyar külügyminiszternek címzett madridi követjelentések. A magyar diplomácia nagy figyelmet szentelt az 1921-es annuali tragédiának, továbbá Primo de Rivera rendszerének, különösen az 1927-től megkezdődő Tanácsadó Nemzetgyűlés munkájának. Az archívum a Tanácsadó Nemzetgyűlés 300 tagjának fényképpel, életrajzzal ellátott lexikális kiadványát is őrzi, melyből világosan kiderül, mely társadalmi csoportok képviseltették magukat a diktatúra korporatív (hivatásrendi) alapon, a diktátor és munkatársai által összeállított parlamentjében. Ezen kívül az 1929-es évre vonatkozó források francia nyelven, de magyar fordításban is találják a diktatúra alkotmánytervezetét, mely 1929-ben ugyan elbukott, de jól felrajzolható belőle a rendszer törekvése, hogy korporatív alapokon megszervezett társadalmi berendezkedést hozzon létre. A MOL K428-as levéltári jelzet alatti 1100-1101-es csomók a korszakból származó könyvatos sajtó levéltári anyagai. Ezekből a Magyar Távirati Iroda számára megküldött külföldi sajtójelentésekből a diktatúra olyan

vetületeiről is képet kapunk, amelyek más forrásokból elérhetetlenek.

A téma szempontjából meghatározó jelentőségű elsődleges forrásokhoz a törvénytárakban hiánytalanul sikerült hozzájutnom. Az *oktatási törvények szövegei*, a *királyi dekrétumok*, *királyi rendeletek* és *körlevelek* szövegéből közvetlenül értesülhetünk nemcsak az intézkedések konkrét tartalmáról, hanem a törvényalkotóknak a jogalkotások preambulumaiban kifejtett oktatáspolitikai szándékairól is, majd összevethetjük a bennük megfogalmazott direktívákat a valósággal. A diktatúra időszakára vonatkozó oktatásügyi szöveganyagok a „*La Enseñanza*” című folyóirat által kiadott *Közoktatási törvénygyűjtemény* 1923 és 1930 között megjelentetett évkönyveiben lelhetők fel. A gyűjtemények alapos végigolvasásával kibontakozik előttünk a diktatúra hat évének oktatáspolitikai koncepciója, valamint a korabeli kulturális élet mindazon vetülete, mely az Oktatási- és Kultuszminisztériumhoz kötődik. Ez lehetővé tette, hogy a kötetekből származó törvényidézeteket állítsam az oktatási fejezet középpontjába, ezekből kiindulva elemezzem a különböző oktatási szinteket, a bennük megvalósuló kormányzati terveket és elképzeléseket. Fontos megemlíteni azokat a statisztikai gyűjteményeket, évkönyveket, melyeket az Oktatási- és Kultuszminisztérium közreműködésével adtak ki évről-évre. Ezek segítségével árnyalt körképet kapunk az 1920-as évek spanyol oktatásának különböző vetületeiről, pl. az iskolákról, a tanítókkal kapcsolatos adatokról, a madridi alapfokú oktatás helyzetéről.

A tankönyvkutatás előkészítése során a madridi UNED „Biblioteca MANES” elnevezésű könyvtárának gyűjteménye segítségével nyerhettem betekintést a korszak valamennyi tankönyvébe. Ezt a tankönyvgyűjteményt 1992-ben alapították francia hatásra (az ún. EMANUELLE-

program adta az inspirációt), a birtokukban lévő spanyol, portugál és latin-amerikai tankönyvekből. Azt a célt tűzték ki, hogy minél szélesebb körben gyűjtsék össze az 1808 és 1990 között megjelentetett általános és középiskolai tankönyveket ezekből az országokból. Ma kb. 4000 példányra tehető a könyvtár állománya. Az 1923 és 1930 között megjelentetett tankönyvek megismerése kulcsot adott az oktatáspolitikában még homályban maradt kérdések megválaszolásához, egyben jelentősen hozzájárult a korszak árnyaltabb ábrázolásához. A historiográfiai fejezet összefoglalásaként rögzíthetjük, hogy a témakörben fellelhető primer és szekunder források elegendő betekintést nyújtottak az anyag részletes, árnyalt és pontos feldolgozásához.

Az értekezés tudományos eredményei

Dolgozatom eredményei közé számítható a témaválasztás, amelyre ebben a formában magyar nyelven első alkalommal került sor. (Az UNED oktatóitól származó értesüléseim szerint a korszak szisztematikus tankönyvelemzésére spanyol történészek közül sem vállalkozott még senki.)

Erre a nagy terjedelmű elsődleges forrásbázisra támaszkodva vontam le következtetéseimet az oktatáspolitikai és a diktatúra természetére vonatkozóan, majd befejezésül megkíséreltem összegezni a diktatúra sajátosságait, különösen az oktatáspolitikai és az ideológia tekintetében. Utaltam arra is, hogy elképzeléseim szerint értekezésem milyen alapot szolgáltat a spanyol neveléstörténet egyéb fejezeteinek jövőbeli mélyebb megismeréséhez.

Az oktatáspolitikai fejezet tanulságainak levonásakor a bevezetésben megfogalmazott tézisek értékelésével párhuzamosan középpontba kellett állítani azt a kérdést, hogy

milyen sikereket és eredményeket ért el a diktatúra a kultúra és ezen belül az oktatás területén, milyen mértékben sikerült megvalósítania programját, milyen eredményeket tudott elérni a fennállása alatti hat és fél évben.

A diktatúra irányítói kezdettől a kultúra igen fontos részének tekintették az *oktatást*. A diktatúra oktatáspolitikához fűződő attitűdjét úgy foglalhatjuk össze, hogy az új hatalomnak évtizedes elmaradásokkal, hiányokkal, problémákkal kellett szembenéznie és megküzdenie, nem csupán a tanítás szellemiségét kellett a maguk képére formálniuk. Mindazon anomáliák, melyek Spanyolországot jellemezték a húszas évek kezdetén, megtalálhatók voltak az oktatás minden területén. A rendszer alulfinanszírozott és bürokratikus volt, tökéletesen elzárva az európai trendektől. A jellemzően vidékies agrártársadalomban még az alapfokú oktatás sem volt teljes körű. Így nem csoda, hogy a középfokú képzettséghez leginkább az urbanizáltabb területek középosztályának gyermekei jutottak hozzá. A felsőfokú oktatás pedig továbbra is egy szűk réteg kiváltsága maradt.

Az oktatási kontroll ellenére elmondhatjuk, hogy Primo de Rivera – különösen XX. századi elődeihez képest – jelentős eredményeket ért el az alapfokú oktatásban. Különösen az analfabetizmus látványos csökkenése méltó említésre. Az írástudatlanság ugyanis rendszerektől függetlenül elzárja a művelődés elemi lehetőségétől is a felnövekvő generációkat. Primo de Rivera kormányzata a húszas évek derekán nagy léptékű iskolaépítésbe kezdett. Az iskolaépítésen kívül a tanítók gazdasági helyzetén is sikerült némiképpen javítani. Bár számszerűleg több vonatkozásban pozitív a diktatúra mérlege, ez minőségi javulást mégsem hozott, az oktatás színvonala lényegesen nem emelkedett. Mivel a tanulólétszám növekedésével párhuzamosan nem teremtették meg a magasabb szintű oktatásnak a nagyobb létszámhoz szükséges feltételeit. Eközben tudatosan

ideológiai befolyásolásra használták fel már az alapfokú oktatást is. Az egyház befolyása is újraerősödött, a hatalom ellenőrzése mellett. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy nem sikerült a korban kibontakozó progresszív pedagógiai eszmékhez kapcsolódó új áramlatokat meghonosítani a spanyol oktatásban. Az okok között nem utolsósorban megemlítendő, hogy a középiskolák 75%-a a húszas években is szerzetesrendek tulajdonában álló magánkollégium volt.

A XX. század első harmadában legtartósabban tevékenykedő oktatási miniszter számos tétével beírta nevét a spanyol oktatástörténetbe. Intézkedéseinek egy részét vitatták, vitatják, de az kétségtelen, hogy Eduardo Callejo koncepciózusan gondolkodó szakminiszter volt. Érettségi és felsőoktatási reformjaival megosztotta a közvéleményt, de ideológiailag az oktatás területén stabillá tette Primo de Rivera kormányzásának második, polgári korszakát. Az oktatáspolitikával kapcsolatosan a megfogalmazott tézisek úgy értékelhetők, hogy a rendszernek volt ideológiája. Akár beszélhetünk *primoriverizmus*-ról is, amely a korszakban ható filozófiai irányzatok, politikai eszmék, pl. a korporativizmus sajátos keveredése folytán alakult ki, és többé-kevésbé megvalósult a gyakorlatban. Az oktatáspolitikában eközben sok pozitív eredményt produkált a diktatúra, több, az 1930-as években szélesebben kibontakozó, növekedést szolgáló tendenciát indított el. Callejo elvitathatatlan érdemei közé tartozik az elemi fokú iskolaépítés, ahonnan számos tehetséges gyermek kerülhetett be a közép-, majd a felsőfokú oktatásba. Emellett egyfajta organikus egységgé igyekezett formálni a *teljes* oktatási rendszert, mely jól illeszkedik a *szerves állam* ideológiájához. Bizonyos vonatkozásokban ez nem ment ellenállás nélkül. Az érettségi kapcsán a közvéleményben a legnagyobb visszatetszést az keltette, hogy nem engedélyezték a régi szisztéma szerint érettségizni a tanulmányaikat már korábban megkezdett diákokat. A

kötelezően bevezetett egységes tankönyv is élesen megosztotta a társadalmat. Az előző évtizedek – nemritkán konzervatív személyiségek és kormányok által is képviselt – *szabadelvű értékei* ehhez túlságosan mélyen ivódtak be a társadalom modernizáló rétegeibe. A diktatúra által teremtett „Rendet” általában igényelték és elfogadták, megvalósításának módszereit viszont több konkrét kérdésben elleneztek.

Az érettségi reform sok újítást vezetett be, például kétciklusúvá tette a *középfokú képzést*. Ez azok számára is továbbtanulási lehetőséget nyújtott, akik nem akarták gyermekeiket egyetemi pályára adni. A kötelező vallásoktatás újólagos elrendelése viszont mindenképpen vitára adott okot liberális körökben. Pedig ez is a diktatúra ambivalenciái közé tartozott, amelyek megkülönböztetik a Franco-féle „hézagmentes” megoldásoktól. Ez a kötelezettség sem volt ugyanis teljes körű: órára járni ugyan kötelező volt, de vizsgázni már nem kellett a tantárgyból. A gyakorlati képzés kidolgozása jó úton indult el, de a délutáni foglalkozások nem voltak elegendők a tanultak elmélyítéséhez. Visszatekintve García Hoz történész az érettségi kettéágazását abban a korban modern lépésnek tartja, még ha mára elavulttá vált is. A kötelezően használandó egységes tankönyvet viszont egyértelműen az oktatás szabadságának rovására és a tanári kezdeményezőkézség és innováció kárára meghozott döntésként értékeli.

Az egyik tisztázandó kérdésem az volt, hogy a diktátor, illetve a rendszer ideológiája felfedezhető-e a tankönyvekben. A tanulmányozott tankönyvek csaknem 30%-át kitevő földrajz- és történelemtankönyvek tartalmának elemzése segítségével számos esetben találtam a rendszer ideológiáját meghatározó mozzanatokra – a nacionalizmusra, az imperializmusra, a katolicizmusra – vonatkozó részleteket. Kiemeltem a rendszerről, ill. magáról a diktátorról szóló

részleteket is. Ezen kívül az elemzett tankönyvek közül sokban találtam a szakmai szövegek mellett a tananyagoktól többé-kevésbé idegen szerzői véleményformálást, a rendszer fennállása okozta formai, vagy tartalmi befolyást.

Egy másik, a dolgozatban megoldandó kérdés az volt: hogy mikortól érvényesült közvetlenül, erőteljesebben a rendszer ideológiai ráhatása a különböző tankönyvekben. Itt azt állapítottam meg, hogy erre a diktatúra viszonylag késői időszakában került sor, azon egyszerű oknál fogva, hogy az első egységes tankönyv csak 1928-ban jelent meg.

Ez egyben azt is jelenti, hogy ez a hatás teljes körűen aránylag rövid időn át érvényesült. (Egy későbbi kutatás eldöntheti, vajon a Köztársaság a hivatásrendi-birodalmi-vallási szellemű tankönyveket és egyéb oktatási segédleteket egyszeri, azonnali aktussal törölte el, vagy fokozatosan vonta ki a forgalomból.)

Feltételeztem, hogy az egyes tantárgyak esetében jelentős eltérést mutathat az ideologikus tartalom. S valóban, a földrajz- és a történelem tankönyvekben jóval gyakrabban találhatunk a rendszer szellemiségét meghatározó ideológiai utalásokat, mint a különböző reáltárgyak tankönyveiben.

A torzító, megfogalmazásomban „ideologikus” megközelítés nem az alapértékek megjelölésében ragadható meg. Ezek némelyikével akár egyet is érthetünk. A patriotizmus egész történelmi korszakok egyik pozitív alapeszméje, de nagyon eltérő tartalmakkal tölthető meg, egészen a szélsőséges sovinizmusig. (A spanyol történelemben sokféle változata mutatható ki, a Napóleon elleni hazafias gerillamozgalomtól a kubai függetlenségi harcosok számára létesített koncentrációs táborokig.) A szeparatizmus ellenes fellépés (vagyis annak a meggátolása, hogy valakik, eltérő céllal darabokat tépjenek ki Spanyolországból) magában véve indokolt. Amikor azonban ez a területi és nemzeti autonómia anatómia alá vonását jelenti,

a spanyol történelemben nem ok nélkül ismételten előbukkanó föderalizálási törekvések démonizálására húzzák rá, akkor antidemokratikus-bürokratikus-centralista kísérletek látványos körképévé válhat.

Az irodalom tantárgy ideológiát hordozó jelentőségét előzetesen túlbecsültem. Jóval kisebb arányban használták ki az ebben rejlő, ideológiát sugalmazó lehetőségeket a szerzők, mint véltem. A spanyol nyelvemlékekből, a spanyol szerzők műveiből készített válogatások, antológiák tárgyszerűek, aránylag kevés elfogultsággal készültek. A legfontosabb ideológia-hordozó témakör kétségkívül a földrajz és a történelem volt.

A fentiek értelmében 1926-ra jól átgondolt, koncepciózus stratégia és nagy egyetértés alakult ki a diktátor és a tanügyi szektort irányító Eduardo Callejo között. Ez a tengely egy évtizedekre szánt és jól megalapozott struktúrát és stratégiát álmodott meg, melynek segítségével az oktatáspolitikán, az oktatási rendszer átalakításán és a tankönyvcserén át szilárd eszmei háttérrel próbáltak maguknak biztosítani a holnap új nemzedékében. Más kérdés, hogy miután a rendszer összeomlott, senki nem került be a felsőoktatásba a kétciklusú érettségi tanulmányok befejezésével szereshető emelt szintű érettségivel. Ennek a megoldása már a Második Köztársaság oktatáspolitikájára hárult.

Az értekezés további hasznosíthatósága

A jövőben, amennyiben a Franco-rendszer korszakára vonatkozóan készül publikáció, jó összehasonlítási alapként szolgálhat jelen dolgozat, mivel kitűnik, hogy előképül tekinthető Primo de Rivera rendszere. A közel negyven éven át fennálló Franco-rendszer is jobban érthető, ha Primo de

Rivera cselekedeteinek mozgatórugóit megértjük. Számos esetben, így az oktatáspolitikában is, lemásolta az első spanyol diktatúrát, csak jóval könnyörtelenebbül, ellentmondást nem tűrően, generációkon át, maradéktalanul kiküszöbölve a „rendszeridegen” mozzanatok.

A dolgozat tankönyv- és tartalomelemző fejezete alapját szolgáltathatja későbbi, hasonló típusú tankönyvkutatásoknak, melyeknek helyszíne lehet a madridi, vagy a soriai tankönyvgyűjtemény. Ezek célja lehet a Második Köztársaság idején, ill. a Franco-rendszer különböző korszakaiban megjelentetett tankönyvek tartalomelemzése. A köztársaság, majd a második spanyol diktatúra könyvvállományának önálló kutatása és feldolgozása igen komplex feladat, melynek végeredményeként a két spanyol diktatúra és a Második Köztársaság oktatáspolitikája, illetve a tankönyvek ideologikus tartalma egymással is összevethetővé válik. Mindez szolgálja a korszakok mélyebb megismerését, más, eddig kevésbé feldolgozott oldalról történő megközelítést, a Primo de Rivera-rendszer és a Franco-korszak között meglévő párhuzamok további feltárását, sőt, az esetleg az egész korszakra nézve kontinuum mozzanatok kimutatását.

A disszertáció témakörében megjelent publikációim

Tanulmányok:

- Politikai erőszak a XX. századi Spanyolországban. In: *Klió*, 2005/1., 105-109. o.
- La concepción de Alfonso XIII sobre la forma de estado húngaro en 1926. In: *Iberoamericana Quinqueeclesiensis 6*. PTE, Pécs, 2008. 125-129. o.
- Primo de Rivera diktatúrájának vázlatos története. *Valóság* 2009/3., 45-59. o.
- Primo de Rivera diktatúrájának vázlatos története. In: *Kutatási Füzetek 15*. PTE, Pécs, 2009. 161-179. o.

Konferenciák:

- La concepción de Alfonso XIII sobre la forma de estado húngaro en 1926.
„La imagen de Hungría en Iberoamérica en el siglo XX” PTE-BTK, Pécs, 2007. május 4.
- Los contactos culturales de la dictadura de Primo de Rivera con los países iberoamericanos (1923-1930) „Conferencia Iberoamericana” PTE-BTK, Pécs, 2010. május 4.